

BODÓ BARNA

EGY TÁRSADALMI SODRÁS IRÁNYA ÉS HOZADÉKA (Munkásszállások – 1980)

Az a társadalom, amelyben a belső mozgások lehetetlenek – halálra van ítélve. A válságos idöket éppen a hatalmas, osztályok és rétegek közötti – a lemerevített helyzet okozta – feszültségek kicsapódása indítja el. A stabilizálódott társadalomban a merevség, a zártság ellentéte, az egyenlő lehetőségek modelljeként értelmezett nyitottság lép fel elérendő, megvalósítandó célként.

Az abszolút nyitottság – amikor a királyfiból is éppen akkora eséllyel lehet koldus, mint a koldus gyermekéből király, ha az apák, vagyis a királyok és koldusok száma megegyezik – modell, teoretikus fogalom. Objektívációja célként szerepel minden igazán demokratikus rendszer programjában. A megvalósulás (megvalósítás) esélyei és mértéke sok mindentől függenek, a társadalmi közeg milyenségétől egészen a különböző presztízs-skáláig.

Itt és most, amikor egyetlen ötéves tervidőszakban az ipari termelés megháromszorozódik, amikor össztársadalmi szinten milliós nagyságrendű az urbánus közegbe sodródók száma, milyen mellékhatásokkal járó társadalmi mozgások játszódnak le? Mennyire tekinthető felfelé irányuló vertikális mozgásnak a parasztok gyermekeinek munkássá válása, ha emelkedő mozgáson nem csupán bizonyos személyi aspirációk megvalósulását értjük, hanem az elhagyott társadalmi osztály kulturális-civilizációs értékrendszere, a kiüresedő társadalmi formák helyett egy másik osztály és közeg normarendszerének az átvételét is? Hiszen a faluról elsodródott fiatal azzal még nem lesz urbánussá, hogy munkát vállal egy nagyüzemben.

Az iparosítás szívóhatása megtette a magáét. A generációk között lejátszódó hatalmas vertikális mozgás társadalmunk nyitottságát jelzi. És a nyitás olyan mérvű volt, hogy a mozgásból olykor sodrás lett, a személyi aspirációk – miként azt riportirodalmunkból és szociográfiáinkból láthatjuk – immár a *mit nem* szintjén jelentkeztek a valaminek az *igenlése* helyett.

Százezrek választanak az esélyek és lehetőségek különösebb latolgatása nélkül egy másik, hallomásból is alig ismert életformát, csupán mert iskolázottsági fokuk és a társadalmi helyzet ezt lehetővé teszi. A folyamat valós, a tények makacsok.

Az elbocsájtó és befogadó (?) közegek meg a „főszereplő” áttelepülők közötti viszonyrendszer rengeteg vonatkozását lehetne és kellene vizsgálni. Nagyon fontos annak feltérképezése, hogy az urbánus közeggel, valamint a munkával való találkozás a városba vándorló – jobbára – fiataloknál milyen hatások kíséretében zajlik. Mert akinek értékrendszerében valaminek a tagadása előbbrevaló a változást hozó helyzet – és milyenségének – igenlésénél, azt nagyon könnyű az ország másik végébe, az iparba csábítani. Csábítást írok, mert egy-egy vállalati küldött toborzó útjain – rendszerint iskolák nyújtanak színhelyet az ilyen ta-

lálkozóknak – olyasmit is ígér a fiataloknak, amit vállalata utólag nem tud(hat) teljesíteni. Aztán: mennyire befogadó a munkalehetőséget nyújtó közeg? Mennyire él vissza monopóliumhelyzetével?

Jó lenne azt is tudni, hogy a mai falu az elvándorlás és az ingázás kettős nyomása alatt még mindig ugyanannak a zárt világnak tekinthető-e, ami talán csak két évtizede is volt, amelyben a „falu szája” – mi-ként Dimitrie Gusti megállapítja – az értékek kiválasztásával és terjesztésével magasabb rendű funkciót is betölt. Vagyis a faluját most odahagyó fiatal azt a normarendszert viszi-e magával, ha távozásra szánja magát, mint atyáik generációja?

A városba jövő fiatalok nagyobb része munkásszállásra kerül. A többiek közelebbi-távolabbi rokonokhoz és albérletbe. A továbbiakban egy temesvári vállalat (Electrotimiș) négy munkásszállásán elvégzett vizsgálat eredményét ismertetem.

Mi a szállás?

Bármely tér, ahol el lehet helyezni néhány ágyat és – nem föltétlenül ugyanannyi – szekrényt. Tapasztalataim alapján úgy tűnik, más-milyen feltétele nincs is már annak, hogy föltegyék a cégért: *Családtalanok otthona, Ifjúsági otthon*.

Különben ezeket a kifejezéseket kapjuk, ha a román terminusokat „tükörben” fordítjuk. Csakhogy nyelvünkön a munkásotthon, melyet sajátunk munkásszállás értelemben elég gyakran használ, egészen mást jelent: a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint „munkásszervezet mozgalmi és művelődési otthona, székháza”. Azért is helytelen az otthon kifejezés használata ebben és az ehhez hasonló esetekben – lásd: *diákotthon* –, mert az otthonhoz mindjárt a családi tűzhely képét társítjuk, egy olyan lakásnak a képét, ahova félre lehet húzódni, miközben egy szállás éppen ellentéte ennek. Szinonimaszótárunk sem jelöli természetesen a szállás rokon értelmű szavaként az otthont.

Nem véletlen, hogy két román kifejezést használnak a munkásszállások megjelölésére: a szállás eredendően családtalan vagy nem helyben lakó munkások közös lakhelye. A máshonnan elkerült fiatal természetesen előbb-utóbb megházasodik, és a lakásépítés mértéke nem mindig érte utol az ipartelepítés feszített ritmusát, öt esztendeje még ritkaságszámba ment házasoknak e szállásokra való befogadása. Ma már kimondottan a családosok részére kívánnak, éppen az általam felkeresett Electrotimiș illetékesei, szállást berendezni. Tehát a tartalom ma már inkább a második terminust, az ifjúsági szállás variánst követeli meg.

Ha további pontosítást szeretnénk – meddig fiatal valaki, milyen korosztályt ölelnek fel, illetve fogadnak be a lakhelyet nyújtó szállások? –, akkor kiderül, hogy olykor az ifjúsági szállás megjelöléssel is „baj van”: közelről sem csupán KISZ-korosztály kerül ide, olykor KISZ-tagok apái is laknak ezeken a helyeken. Szálláslakó tehát mindenki, akire az iparnak szüksége van – legyen fiatal vagy idősebb, családos vagy családtalan –, és aki az ingázást nem tudja vagy nem akarja vállalni.

A szállások skálája rendkívül széles: a valaminek a végéből leválasztott pár ágyas szobától a több száz ágyas, tizenegy szintes tömbig sok mindent illetünk e megnevezéssel. Jártam egykori laktanyából meg kiöregedett szállodából átalakított (?) munkásszálláson is. Mondanom sem

kell, hogy ezek a kevésbé megfelelőek. Mert a szállásnak lehetőséget kell(ene) nyújtania a fiziológiai tevékenységek folytatására (táplálkozás, pihenés, testi higiénia), szabad idő elfoglaltságokra (kulturális tevékenység, hobby, a szórakozás különböző formái), a társasági élet megfelelő rendszerének a kialakítására.

A szállás nem egyszerű laktér tehát, mint szervezeti keretnek különböző funkciókat kell betöltenie.

A vizsgálat a következő alapvető kérdésekre keres választ:

1. A szállások megfelelnek-e azon célnak, amely érdekében létrehozták őket? Jók-e a tervek, megfelelő-e a kivitelezés?
2. Segítik-e, s ha igen, miképpen a fiatalok beilleszkedését az új környezetbe? Milyen esetleges tanulságok származnak ebből?
3. A szállások mint szervezési forma nem jelentenek-e valamilyen sajátos, csak rájuk jellemző konfliktus-forrást?

A jelenség méretei

A munkásszállások a szocialista társadalmak jellegzetes szociális szolgáltatásai. Az örökségül kapott gazdasági struktúra megváltoztatásának az igénye rendkívül intenzív iparosítást eredményezett. Az első időkben a városok többé-kevésbé latens munkaerő kínálatát mozgósították, kiterjedt a városi női munkaerő ipari foglalkoztatása is, hogy később, az iparosítás ritmusának további fokozásával, a falusi tömegek városba áramlása is elinduljon, tartósuljon. Ez utóbbi szociális gondjainak megoldását célozzák a munkásszállás-programok.

A jelenség társadalmi szinten is fontossá, jelentőssé a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején vált, amikor néhány esztendő alatt a munkásszállások kapacitása fantasztikusan megugrott, a pár év előttinek a többszörösére nőtt.

Az országban 1980 végén 556 ezer munkásszállás-férőhely volt, Temes megyében 27 454, amiből a megyeszékhelyen 18 500.

Megyei szinten az utóbbi négy esztendőben a következőképpen alakult a helyzet:

- 1977-ben 101 szállás, 23 284 férőhely;
- 1978-ban 108 szállás, 24 538 férőhely (+1254 hely);
- 1979-ben 117 szállás, 25 896 férőhely (+1358 hely);
- 1980-ban 128 szállás, 27 454 férőhely (+1558 hely).

Látható, hogy a hetvenes évek végére a folyamat állandósult, a növekedés egyenletesnek mondható. Látványos megugrások a férőhelyeket illetően a következő években sem várhatók.

A mintegy 300 ezres lélekszámú Temesvárott majdnem 20 ezer fiatal él munkásszálláson. Statisztikailag is komoly hányad ez már – kb. 6 százalék –, kisvárosnyi emberről van szó. Milyen körülmények között laknak e fiatalok?

Temesvár 64 szállásából 52-ről vannak részletesebb adataim – ahonnan a KISZ szervei begyűjtötték a helyzetjelentéseket –, ezekben 6242 fiú, 3753 lány és 694 család lakik (eddig 12 783 személy), valamint itt van, kellene lennie a 297 család egy, a 65 család kettő és a 29 család három-négy gyermekének is. (Összesen tehát 13 306 személy.)

Az abszolút számokon túl fontosak az arányok is: mintegy kétszer annyi fiú lakik szálláson, mint lány, és az összlétszám 13–15 százaléka

családos. A családok több mint felének egy vagy több gyermeke van. A családosok és a gyermekek aránya – feltehetőleg, szerintem – az elkövetkező néhány évben nagyobb mértékben fog növekedni a szálláson lakók összlétszámánál.

Néhány temesvári vállalat 2–3 ágyas szobákkal rendelkező szállást épített – Electrotimış, Megyesi Villamossági Vállalat –, a másik póluson szerepelnek a 12 ágyas szobák – December 13. Szalaggyár – és a 6–8 ágyasak – Március 6. Építőipari Gépgyár. A lakbér természetesen a Szalaggyár szállásán a legalacsonyabb (55 lej személyenként), az átlag 100 lej körül mozog, míg a legmagasabb lakbért Temesvárott a Fructus Konzervgyár munkásai fizetik (141 lejt). A családosoknál az eltérések sokkal nagyobbak, kirívóbbak: a Fafeldolgozó Kombinát családosai 100 lejért laknak egy szobát, a textilművekei 135 lejért, miközben a Fructusban dolgozó család 457 lejt, az autószerviz családos fiataljai 778 lejt (!) pengetnek le havi lakbéréért.

Az árak ilyen szélsőségesége nemcsak érthetetlen – csak a fenntartási költségeket kell(ene) megtéríteni ugyanis –, hanem törvénytelen is. Központilag meghatározták a különböző komfortú szobákért megszabható lakbéréket: ez kétágyas szobában személyenként 100–112 lej között lehet, 3–4 ágyas szobákban 93–101 lej között, 5–10 ágyas szobában 70–80 lej között és ennél is több ágyas szobában 50–60 lej között. A házasok a szobákban elhelyezendő valamennyi ágy, illetve személy lakbérért megfizetik. (Akárhánnyal szorzom egy családtalan Fructusban dolgozó fiatal által fizetendő 141 lejt, a családosokra kirótt 457 lejes összeg sehogyan sem jön ki!)

A minta és a felvétel módszerei

Temesvár déli részén, a Gyárvárosnak nevezett városrész legvégén a hetvenes években három új és nagynak mondható – egyenként 3–4 ezer főt foglalkoztató – vállalat indult be. Természetesen jórészt fiatalok dolgoznak itt, a harmincon túli szaki már öregnek számít, és rendszerint a legmagasabb – hetes kategória birtokosaként valamilyen vezetői – csapatvezető, mester – státusza is van. Az „öregek” legtöbbször már akkor e vállalatokban dolgozott, amikor még a „csarnok vége be sem volt falazva”, és a „fiataloknál” erősebben kötődnek munkahelyükhöz.

A Bánságban, e hazai „nyugaton” – a kifejezés nem sajátom, több beszélgetőpartnerem nevezte így e vidéket – mindig sokféle és sok helyről jött emberek éltek együtt. A sokféleség legfontosabb indoka és indítéka – a jobban élés vágya. Főlöszleg messze visszamenni az időben, hogy erre megfelelő példát találjunk: napjainkban a szemünk előtt játszódik le egy kisebb, zárt közösség, a sóvidéki atyhaiak – akiknél az a mondás járja, hogy „Atyhában hiába, mert Korondon a haszon” – helykeresése, az atyák sok évszázados életmódjának a tömeges feladása és az újjal való próbálkozás. Az ötvenes évek óta felfokozódott folyamat következtében ma az Atyhától háromszázegynéhány kilométerre lévő nagyvárosban, Temesvárott, egymással a falusira emlékeztető kötelékrendszerben több atyhai él, mint a szülőfaluban.

Az első, a városban sikerrel járó atyhaiak után tódult a fél falu...

A városba kerülésnek ez a módja ma már kevésbé jellemző. A hetvenes évek feszített iparosításának következtében a demográfiaiag szapo-

rátlan vidékek szervezeten, toborzók útján biztosítják (biztosították) a szükséges munkaerőt. Hiába is keresnék tehát Temesvár újabb és bővülő régebbi gyáraiban kalotaszegieket. Mit keresnének a toborzók egy-kező vidékeken?!

A más vidékekről toborzott – elcsalogatott – fiatalok (a hetvenes évek ipartelepítési hullámához a helybeliek jórészt szakmai tapasztalatukat nyújtották) akkor maradnak meg a szülői háztól távol, ha az valamiért megéri: jó kereseti lehetőség, kellemes közösség, megfelelő és „gazdaságos” lakásfeltételek. Különben „lelépnek”, odébbállnak különösebb vívódás nélkül. A vizsgálat színhelyül kiválasztott Electrotimişben – a villamosági ágazat részére gyárt nagy technicitású megmunkáló gépeket és berendezéseket – hét esztendő alatt a jelenlegi 3000-es létszámnak a bő háromszorosa, 9800 ember fordult meg. Vizsgálat nem készült a munkaerő-vándorlás okairól, de a mintám alanyaival folytatott beszélgetések alapján feltételezem, hogy ezek a következők: időközben felépült egy, a szülőhelyhez közelebb lévő, megfelelő profilú vállalat; családot alapítani a legtöbben ott szeretnének, ahol – a közelség okán – a szülői segítség hathatósabban jelentkezhethet; egyszerűen nem találták meg számításaikat, tehát nincs miért maradni.

Az Electrotimiş toborzói egész osztályokat, olykor többszáz fős csoportokat hoztak Észak-Moldvából, kisebbet Beszterceből, Fehér és Maros megyéből, többen vannak még Máramarosból, Hunyad megyéből. Jelenleg – 1980 decemberében – a vállalat négy munkásszállásán majdnem 900 ember – 476 fiatalember, 144 lány, 242 házas és 29 gyermek – lakik, az Electrotimiş csaknem minden harmadik dolgozója e véglegesnek nem tekinthető állapot részese.

A 43 kérdést tartalmazó kérdőívet 50 személlyel töltöttem ki – pontosabban 27-en vállalták a kitöltést, 23-an válaszoltak a kérdésekre, a válaszokat én írtam be; ez esetekben kevésbé személyesek, árnyaltak a személynév felfedése nélkül adott válaszok –, az arányoknak megfelelően 27 fiatalember, 14 családos és 9 lány szerepel a válaszadók között. A kérdőív kitöltése előtt vagy után valamennyi alannyal interjút is készítettem, többnyire a pályaválasztás körülményeiről, a munkahelyi közösségről, a személyes aspirációkról és jövőbeni tervekről. Néhányukat megkértem, hogy készítsék el utóbbi hetük tevékenységeinek időmérlegét.

Mintám 27 fiatalemberé közül 10 Bukovinából jött, a 9 lány közül 2-ten, a 14 házas közül 6-an származnak Botoşani és Suceava megyékből, összesen 18-an az 50 személyből (36 százalék). Ők vannak a legtöbben. A szálláslakók országrészenkénti megoszlása a következő:

Moldvai 23 fiatal (13 fiú, 2 lány, 8 házas)	=46%
Erdélyi 10 fiatal (6–3–1)	=20%
Partiumi 4 fiatal (2–1–1)	= 8%
Olténiai 2 fiatal (2 fiú)	= 4%
Bánsági 11 fiatal (4–3–4)	=22%.

Bánságinak vettem a Resica környéki Krassó-Szörény megyeieket is, velük nőtt meg ennyire a bánságiak részaránya. Nem sikerült ellenőriznem, hogy a minta területi megoszlása reprezentatív-e, visszaadja-e a szálláslakók származáshelyének arányát. (A vállalati KISZ-titkár és a személyzetis szerint semmi esetre sem jár messze a valós helyzettől.)

A szállások 1977, illetve 1978 óta használatos vendégekönyveiben 1173 lakó adatait találtam meg. Közülük 77-en katonának mentek, a különbség önként távozott vagy eltanácsoltatott a vállalattól. Az 1173 fiatal közül 489 moldvai – észak-moldvai, tehát Botoșani és Suceava megyékből való 379 személy, vagyis az összlétszám 35 (!) százaléka –, erdélyi 245, olténiai 128, bászági 295, munténiai 17 és dobrozdusi 2 lakó.

Az ország minden tájegységéről jöttek tehát ide fiatalok – illetve: a temesvári toborzók nem kerültek el a temesvárival egyenértékű ipari potenciált képviselő vidékeket, például Iași, Galac környékét sem –, negyven megyénk közül mindössze hatból nem próbált itt szerencsét senki, éspedig Argeș, Călărași és Giurgiu (a volt Ilfov), Dîmbovița, Prahova meg Tulcea megyékből. Még bukaresti fiatalember is keveredett az Electrotimiș szállására (nem diplomás),

A moldvaiak aránya mintegy 42 százalék, az erdélyieké 16, a partiumiaké majdnem 5, az olténiaiaké kb. 10, a bászágiaké 25 százalék. Tehát a minta megoszlása, a partiumi és oltyán fiatalok közti „cserét” leszámítva, reprezentatívnak mondható.

Összesen 34 fiatal – 14 fiú, 9 lány, 11 házaspár – kezdett el itt dolgozni (68 százalék), 10 fiúnak és 3 házaspárnak ez a második munkahelye (26 százalék), és mindössze 3 fiatalember próbálkozott már több – három vagy négy – munkahelyen. Az első munkahelyesek 68 százalékos aránya örvendetes lehetne – a munkaerő stabilitására utalna –, ha e fiatalok nem kezdők lennének, akik alig egy-két esztendeje dolgoznak.

A fiatalemberek szolgálati ideje fél és 12 év között váltakozik, az átlag 4,8 esztendő. Csakhogy a 27 fiú közül 15-nél erre az időszakra esik a másfél éves katonaság is, tehát a reális átlag nem éri el a 4 évet. A lányok 1 és 5 éve dolgoznak az Electrotimișben, itt töltött esztendeik átlaga 2,7, a házasoknál ugyanez az átlag 3,7. Ha csak az első munkahelyesek szolgálati idejét vesszük számításba – mert a nagyfokú munkaerő-vándorlás miatt ez külön is fontos –, a fiúk átlaga 2,8 év (katonaság nélkül 1,8!), a lányok mind itt kezdték, tehát marad a 2,7, a házások esetében pedig szintén 3,3 évre csökken. A számokat összehasonlítva kiderül az, amire számíthattunk: a fiúk ülnek a legkevesebbet egy helyen, legkönyebben ők vállalják az újrakezdés nehézségeit és rizikóit. A lányok, habár nem kevésbé elégedetlenek helyzetükkel, mint a fiúk, félnek neki-vágni az ismeretlennek, rendszerint csak a biztosra mozdulnak, változtatnak.

A minta életkori megoszlása a következő:

- fiatalemberek: átlag 23,2 év, első munkahelyeseké 21 év;
- lányok: átlag 21 év;
- házások: átlag 22,3 év.

A fiúk között vannak, akik e szállások valamelyikén laknak az átadása óta – hatodik esztendeje –, a szálláson töltött éveik átlaga 2,3 év (katonaság nélkül 1,5 év), a lányok átlagban 2 évet töltöttek szálláson, a házások szintén. Arra számítanánk, hogy ez utóbbiak laknak a legkevesebbet szálláson, hiszen a család leghöbbsé vágya, hogy a sajátjába kerüljön. Az a tény, hogy a házások szálláson töltött éveik eléri (átlagban) a lányokét, a saját lakáshoz jutás nehézségeire utal. Egy olyan gyárban, ahol a dolgozók átlagéletkora 25 év körül mozog – még mindig –, ahol

tehát a közösség legnagyobb része éppen házasság előtt vagy közvetlenül utána van, lakáskiutalásra esztendőket kell várni.

Hogyan tovább?

Elégedettek-e a fiatalok a szállásokkal? – nagyon fontos kérdés ez. Szerepelt a kérdőívben, természetesen, a vége felé, talán ennek tudható be, hogy a válaszok a vártnál lakonikusabbak, a legtöbb egyszavas.

Az Electrotimiș munkásszállásait akár munkásszállóknak is tekinthetnők – az épületek négyszintes, két lépcsőházas tömbök, tehát nagyok, és komfort szerint a jobbak közé tartoznak. A beosztás tényleg szállószerű: minden lakrész egy háromágyas és egy kétágyas szobából áll, ezek területe kb. 10,5 és 7,5 négyzetméter, hozzájuk tartozó mellékhelyiséggel (mosdókagyló, zuhany, WC). A lakrész helyiségeinek ajtói egy körülbelül egyszer egyméteres előtérbe nyílnak.

A fenti, jobbnak mondható beosztás ellenére sem nevezném munkásszállóknak e szállásokat, mert csaknem teljességgel hiányoznak a járulékos helyiségek. (A vállalat illetékesei szerettek volna változtatni a típus-terven, de a tervező elvetett minden ilyen kísérletet).

Talán a legfontosabb – és a leginkább meglepő – a klub hiánya, olyan helyiségé, ahol a szűk szobákban nem üzhető tevékenységek kapnának helyet: ismerkedések, barátkozások, nagyobb csoportos közös programok, családi és másmilyen események megünneplése, vagy egyszerűen csak olvasgatás, zenehallgatás azok részéről, akiknek – például – nincs még magnójuk, lemezjátszójuk, rádiójuk, újságot nem járatnak, vagy akik váltó műszakban dolgoznak szobatársukkal, s így annak pihenését nem zavarhatják.

A szállásokon nincs mosoda és szárító – száradó bébiholmikkal van tele a lépcsőfeljáróban a karfa –, az utólag kialakított egyetlen teakonyha nyilván túl kicsi 250 ember részére, inkább senki sem tart rá igényt. És nincsen semmilyen más jellegű szolgáltatás sem, a szállás ön-ellátó rendszerű.

Az ágyankénti lakbér kedvezőnek mondható – 112 lej –, de egy háromágyas szobában lakó család részére a 336 lej már nem is olyan kevés.

A lányok egyöntetűen azt vallották, elégedettek a szállással. Indoklásuk – csak ketten válaszoltak erre a kérdésre –: elég jó feltételek ezek egy családtalan részére. Az egymással nehezebben megférő fiúk között az elégedettek (13) mellett – „Mindenekelőtt azért tetszik itt, mert van fürdők.” „Rend van, tisztaság a szobában, a kollégák rendesek.” „Igen, tetszik, mert máshol nincs hol laknom.” – elég sokan (8-an) kifogásolnak egyet s mást – „Rossz feltételek.” „Hideg van a szobában, resót kell használnunk.” „Túl kicsik a szobák, nincs elég tér.” „A lakófeltételek elégtelenek, nem pihentetőek.” „Adjanak garzont, hogy meg-nőszülhessünk.” –, de a klub és a többi közös helyiség hiányát csak ketten jelzik, éppen azok közül, akik (6-an) többé-kevésbé elégedettek a szállás nyújtotta lehetőségekkel.

A házások nagyobb része elégedetlen, egybehangzó véleményük szerint a családosoknak másvalami kellene.

Egy férj vallomása: „Nézzon körül ebben a szobában! Dupla ágy, gyerekágy, gyerekkosci, szekrény a nagyoknak, szekrény a kicsiknek, a

két lányomnak, asztal, székek, tévé, lemezjátszó, bőröndök. Mindez hét és fél négyzetméteren. Hát hol járkáljon a gyerek?! Neki most menni kell, abban a korban van. Mindig menne, amikor nem alszik. Ebbe a sarokba nem engedhetem, mert itt van a resó. Enélkül nem lehet, mert hideg van. Ez sarokszoba, hűvösebb a többinél. Ha fürdetünk, még egy resót kérünk a szomszéd szobából. Aztán a főzéstől, a párától, meg nem is tudom, mi mindentől, de állandóan nyirkos a fal. A szekrény háta végig penészes. Meg az is, amit rárakunk. De nincs időnk takarítani, letörölgetni a dolgokat. Ellenkező műszakban dolgozunk a feleségemmel, ha ő délelőttös, akkor én délutános vagyok, és fordítva. Ha leszaladok valamiért az üzletbe, be kell hívjam a szomszédot, nézzen rá ezekre. Bölcsöde nincs a negyedben.”

A kifogások csaknem kizárólagosan a szűk élettérre vonatkoznak. Mintha senkinek nem jutna eszébe, hogy otthoni, falusi lakásuk több volt egyszerű lakólehetőségnél, hogy teret nyújtott a társas élet megannyi megnyilvánulásához. Nem jut ilyesmi eszükbe, mert ismeretlen világba kerültek, ahol a külsőségek, a díszletek miatt – sokáig, túl sokáig – nem látják a lényegét. És talán azért is, mert le kívánnak számolni valamivel, azzal a falusi étellel, ahonnan szüleik csaknem valamennyiüket *elküldték*. Ha vágyódnak is a tágasabb tér, a szabad mozgás, a nagy házak és udvarok, az ismerős arcok után, nem vallják be, küzdenek az érzés ellen. Legalábbis erre utal néhány olyan „elszólás”, mint amilyen azé a fiúé, aki azért érzi jól magát a szálláson, mert van fürdő. A fürdő létével igyekszik kompenzálni egy miliót.

A falusi életmódnak és (ebből kifolyólag) a falusi életszemléletnek a nemkívánatossá válásával a kitörési kísérlet áldozatául esett a falusi létnek sok, az urbánus világba átmenthető és átmentendő jellemzője: az idősebbek tisztelete, a közösségi összetartozás érzése és tudata, egymás kalákaszerű megsegítése. (A munkásszállások környékén a delikvencia, a jogba és az erkölcsbe ütköző megnyilvánulások gyakorisága kiemelkedik az átlagból.) Szintén helyzetük reális értékelésének, a helyes éntudat kialakulásának ellenében hat a hirtelen, az egyik napról a másikra a fiatalok nyakába szakadó szabadság is, amely új, városi életüknek talán a legfőbb jellemzője. Senki semmilyen formában nem számoltatja el a húsz év körüli ifjakat – ami az ifjúnak persze kellemes és kényelmes –, és hiányzik a tanácsadó is, akire olykor bizony nagy szükség volna. Erről később bővebben szó lesz.

Összegezőképpen elmondható: annak ellenére, hogy sokan ítélik nem megfelelőnek a szállás nyújtotta körülményeket – 16-an (32 százalék) –, helyzetük alapos számbavételére a szálláslakók nem vállalkoznak. Ennek oka valószínűleg az, hogy helyzetüket eleve ideiglenesnek tekintik, és az ideiglenesség ritkán jár együtt a mélyebb összefüggések keresésével.

Nem kérdez(het)tem rá arra, hogy hányan kívánnak elmenni a szállásról – mert természetes, hogy valamennyien. De két kérdésből – Elégedett-e munkakörülményeivel? El kíván-e menni a vállalatától? – kideríthető, mekkora súllyal esnek latba az elmenés fontolgatásakor a szálláson uralkodó viszonyok.

Egy lány nagyon el kíván menni – „Túlságosan szélhámosak a főnökeim.” –, egy másik menne is, maradna is. Válaszaik, mivel a szállás-

sal mindketten elégedettnek mondták magukat, nem visznek közelebb a feltett kérdés megfejtéséhez.

A házasok többnyire maradni akarnak (9-en), a menni szándékozók (5-en) közül senki sem elégedett a szállással. Hárman a munkakörülményekkel is elégedetlenek – „Nem tetszik a szakmám, nincsenek jó gépek és szerszámok, nincs sorozatmunkánk.” „A mestertől az idősebb munkásokig mindenki csúnyán bánik velünk.” –, kettőjükönél azonban a menni akarás kiváltó okának a szállást, az ottani viszonyokat tekinthetjük.

A fiúk közül 6-an állítják határozottan, hogy a közeljövőben elmennek a vállalattól, különböző okok miatt (nem kapják meg idejében a kategória-emeléseket, közelebb szeretnének kerülni a szülőkhöz, rutinos a munka és unalmas, hideg van a csarnokban), 2-ten fontolgatják az elmenetelt. Valamennyien elégedetlenek a szállással: csak azért „jó, mert nincs más”, különben „ezek nem feltételek”. Két olyan fiú is menni kíván, aki a munkahelyén jól érzi magát.

Elmenésre gondolnak tehát összesen 15-en (30 százalék), közülük 13-an elégedetlenek a szállással, 4-en kimondottan a szállás miatt kívánnak munkahelyet változtatni.

És a többiek? Akik pillanatnyilag véglegesnek érzik jelenlegi munkahelyüket – ebben a korban nagyon hirtelen születnek radikális döntések –, vagyis a többség miként készül a jövőre? Az ideiglenes állapot leküzdésére?

A továbblépés, a saját lakás megszerzése jórészt az anyagiak függvénye, mert állami tulajdonú lakásra a remény, főleg családtalanok esetében meglehetősen csekély.

Miért kevés a sok?

Nincs arra általánosan érvényes recept, hogy mekkora kereset mellett lehet lakásra – és persze még sok minden másra – pénzt félretenni, tartalékolni. Esete, embere válogatja...

A szálláson lakók alapjavadalmazásának az átlaga valamivel az országos átlag alatt van. Havi 1500-at kapnak a szakképző tanfolyamra járók – egy konyhán dolgozó, a kötelező tíz helyett csak nyolc osztályt végzett lány kap ennél kevesebbet, 1400 lejt –, az I-es kategóriába besoroltak alapfizetése 1826 lej, a II-tes kategóriásoké 1958 lej, a III-asoké 2091, a IV-eseké 2234, az V-ik kategóriásoké 2417. Ennél magasabb besorolású munkást a munkásszálláson lakók között nem találtam.

A fiatalok besorolása a következő:

	Tanf. jár	I. kat.	II. kat.	III. kat.	IV. kat.	V. kat.	Összesen
Fiúk	2	8	4	5	5	2	26
Lányok	–	3	4	1	–	–	8
Házasok	–	2	6	5	–	1	14
Összesen	2	13	14	11	5	3	48

A már említett lányon kívül hiányzik a táblázatból egy fiatalember, aki 2060 lejes alapjavadalmazású technikus.

Az itt szereplő adatok alapján a következő átlagkeresetek jönnek ki:

- fiúk: 1999 lej.
- lányok: 1867 lej
- házasok: 2020 lej.

A három kategória átlaga: 1981 lej.

Ezt a képet két irányban is finomítani lehetne. Sokan nem tudják pontosan a besorolásukat, mert minden kategórián belül három fokozat van, és néhányan nem tudták megmondani, a kategórián belül milyen fokozatuk van. A fokozatok valamivel fölfelé kerekítik az előbb kapott értéket. Ennél lényegesebb a túlórákért fizetett összegből fakadó különbség.

A vállalatban a túlórákra nemcsak megvan a lehetőség – a szerszámot gyártók bármikor túlórázhatnak, a forgácsoló gépeken dolgozók többnyire éjjeli műszakban dolgozhatnak pluszban –, de vannak időszakok, miként 1980 decemberében is, amikor bizonyos részlegek nem is tudnák teljesíteni feladataikat a túlórák nélkül.

Az 50 megkérdezettből 31-en túlóráznak (62 százalék), 19-en nem. Alapjavadalmazásukat kapják a következők:

	Sportol	Táncol, énekel	Tanul	Gyereke van	Rezsiben dolg.	Nem akar pluszt
Fiúk	1	–	2	–	3	1
Lányok	–	2	–	–	1	–
Házasok	–	4	–	2	1	2
Összesen	1	6	2	2	5	3

Az alapon túli kereseti lehetőségeket nagyon széles határok között jelölték meg: 100 lejtől egészen az alapkereset kétszeres összegéig. Mindhárom kategóriánál átlagszámítás alapján 500 lej körüli összeg (480–510–520) jött ki havi pluszként, ami az alap 25 százalékos, jelentékeny meghaladását jelenti.

A nagyon szélsőséges adatok miatt, és mert két fiatal megkért, hogy segítsék bizonyos ügyeik tisztázásában, két esetben utánanéztam a bevalótt és a tényleges jövedelem egyezésének, és meglepő módon azt tapasztaltam, hogy bejelentett pluszjövedelmük jóval kisebb a valóságosnál. Az egyik fiatalember 3–400 lejes havi többletet írt be a kérdőívre 2234 lejes alapfizetés mellett, holott 1980-ban januártól októberig a következő összegeket vette fel: 2900, 3100, 2600, 2700, 3300, 3900, 2700, 3000, 3500, 3200. Az évi átlaga 3090 lej, vagyis 850 lejjel az alapfizetés fölött. A másik fiatalember 2091-es alapfizetés mellett – ennyit írt be a kérdőívre, de valójában besorolása nem III/B, hanem II/1 1999 lejes alappal –, havi 300 plusz helyett januártól októberig 3100, 2300, 2400, 2400, 2500, 2300, 2500, 3000, 3500, 2800 lejezt keresett, átlagban 2680 lejt, tehát majdnem 700 lejjel az alapfizetés fölött.

Mennyire általános e furcsa „diszkréció” – nem tudhatom. De mindenképpen a reális kereset kibővítéséről van szó, talán mert azt hitték a fiatalok, hogy a kérdőív amolyan „anyagi elszámoltatás”-féle, s szeret-

tek volna javítani a képen, vagyis hogy kevesebb pénz fut ki a kezükből ki tudja mire...

Nálunk egy értelmiségi 24–25 évesen kezdi pályáját, amikor a munkás mögött 4–5 év szolgálat áll már, ennyi idő alatt többnyire megkapja a III. kategóriát és, a nehéziparban, a 2091 lejes alapfizetést. A tanárok kezdő fizetése 2000 lej, ha líceumban tanítanak, gimnáziumban kevesebb. A gyakornok mérnök szintén 2000 lejjel kezd, igaz, hogy gyakornokságának második évében már eléri a 2200-at. Valószínű, hogy a kereseteknek ez a kiegyenlítődése is közrejátszik abban, hogy beszélgetőpartnereim nem sokra becsülik a mérnököket. „Nálunk is van, egész nap ide-oda tolja magát. Bennünket nem irányít, fogalmam sincs, mit csinál. Nem lennék mérnök semmi pénzért. Lehet, hogy tudnak valamit elméletileg, de itt a gyakorlat számít.” Egy másik, újító fiatalember már majdnem haragszik a mérnökökre: „Miért néznek le minket?! Milyen alapon kezelnek le minket munkásokat?! Ha szólnak, csak magas lóról intézik szavukat. Pedig valami sulit mi is végeztünk, a hetvenes évek eresztése is tanult ezt-azt a liciben! S ha szükséges, még gondolkodni is tudunk. N'est-ce pas?!” Tény, hogy az Electrotimisben egy jó kezű munkás bármikor megkeresheti egy nem akármilyen mérnök, hanem a részlegvezető fizetését is.

A szálláson a lakbér 112 lej – a háromágyas szobát lakó családосoknál személyenként 168 lej –, a vállalat kántinjában az olcsóbb menü 7, a drágább 9 lejes, az üzemcsarnok melletti – tízórára, uzsonnára meleg ételt kínáló – mikrokántinban 5 lej egy adag. A lakbérre 112, az ebédre 234, a másik meleg ételre havi 130 lejt számítva 476 lej jön ki. Ha hozzáadunk ehhez reggelire-vacsorára napi 15 lejeget, és a vasárnapi ebédeket 50 lejével számoljuk, 1126 lej jön ki havi összegként.

Sokuknak fogalma sincs, mennyit költenek havonta ételre. Egy fiatalember vallomása szerint 1500 lejre eszik, társa, ellenkező végletként, 130 lejt írt be a kérdés mellé. Mindkét adat irreálisnak tűnik, hiszen az előbbi havi több mint 1000 lej is úgy jött ki, hogy napi legkevesebb négy étkezést számítottam, ugyanakkor nem „számoltam” a szülőktől kapott csomagokkal, húsfélékkel, szalonnával, amiből sokáig kijön a reggeli és a vacsora... 130 lejből pedig talán egy cicának lehet 30 napra elegendő ételmet vásárolni.

Étterembe nem járnak enni a fiatalok. Idejük sincs, meg kedvük is alig, mert nincs hova a közelben befordulni. Vendéglő csak félőrai járásra van... A fiúk nagy része a kántinban ebédel, néhányan ott is vacsoráznak, 6-an a szobában főzőcskéznek, vagy – akik estiben végzik az almérnököt – a városban, egy gyorsbüfében kapnak be valamit. A lányok közül csak ketten esznek a kántinban, a házások közül senki. Tehát 23-an esznek napi egy- vagy kétszer a kántinban (46 százalék), pedig valamennyien aláírták szállásba költözésükkor azt a fogadalmat, miszerint vállalják, hogy nem főznek a szobában...

Étkezésre feltehetőleg 6–700 lejt költenek havonta. Ezt az értéket a vallott adatokból számított átlagok is valószínűsítik: a fiúk esetében 820, a lányoknál 600, a házások adatai alapján 860 lej jön ki. Az összeg nem túl nagy és nem kicsi – elfogadható. Az azonban valószínű, hogy a szálláson töltött években – nem annyira a körülmények, mint inkább az

életvitel folyamányaként – a legtöbben rendszertelenül étkeznek, „megalapozva” későbbi gyomorbántalmaikat.

Csak az alapfizetést megkeresőket tekintve is, javadalmazásuknak több mint a felét másra fordíthatják a fiatalok. De előbbi példáink alapján feltételezhető, hogy többen többször is rendelkeznek havi 2000–2500 lejnyi költőpénzzel. Ennyi „bármire fordítható” pénzük később, család-sokként talán már soha nem lesz. (A házasok csaknem kivétel nélkül panaszkodnak is az anyagiakra, többnyire indokolatlanul.) Mire megy el a sok pénz?

Elég sokan (10-en; 20 százalék) nem válaszoltak arra a kérdésre, hogy időszakosan mennyit költenek ruházkodásra. Szélsőséges értékeket itt is mondtak, három lány például minden fennmaradó pénzét ruhákba öli. De arra a kérdésre, hogy milyen értékesebb tárgyat, ruhát vásárolt 1980-ban, egyikük ezt írta: „Farmert és láncon függő órát.. Ezt az utóbbit kaptam.” A másik vett „egy 1000 lejes csizmát, átmeneti kabátot, s már nem is tudom, hogy mit...” Tehát ha ruhára is megy el a rengeteg pénz, akkor olyan apróságokra, amiket a lányok maguk sem tartanak sokra, nem vélnék említésre méltónak. Két fiú azt vallotta, hogy 100–200 lejt költ havi átlagban ruhára, a többség 3–500 lejekeket vél ilyesmire költeni, heten éppenséggel 1000 lejekeket írtak be. Az elegancia terén nincsenek hatalmas különbségek a fiatalok között, valaki mindenképpen elvettette a számítást (főleg, hogy két, évente 12 000 lejt ruházkodásra „köl-tőnek” mindössze három rend ruhája van!).

Még az átlagul kijött 550 lej is soknak tűnik. 6600 lejből évente tétől talpig fel lehet öltözni úgy, hogy télikabátra, két öltönyre is jut pénz a nadrágok, cipők, ingek, pulóverek, orkánkabát meg más apróságok mellett... Egy abszolút kezdő is – az árvaházból kikerülő fiú például – csupán az első évben kell ennyi mindent vásároljon magának, a következőben egy-két darab pótlása már nem kér ekkora anyagi ráfordítást. A már említett kérdés – Milyen értékesebb tárgyat, ruhát vettek 1980-ban? – szintén azt valószínűsíti, hogy havi 550-nél jóval kevesebbet költenek a szálláson lakók ruházkodásra.

Azért foglalkoztam ilyen részletesen az anyagiaknak ezzel az ágával, mert itt a befektetett pénz „meglátszik”, vagyis itt elég jól lemérhető, hogy ki gazdálkodik okosan, megfontoltan a pénzével, és ki nem. A válaszok alapján körvonalazódó kép, sajnos, cseppet sem biztató, havonta elég nagy összeg „tűnik el” majdnem nyomtalanul egy-egy szálláslakó büdzséjéből.

Számoljuk össze: a lakbér 112, az étkezés 700, a ruházkodás kb. 300 lejükbe kerül havonta. Ez eddig 1100 lej körül van. Marad még havonta legkevesebb havi 1000 lej. Mire megy el ez? A beszélgetések során többüknek feltettem e kérdést. Tétova válaszaik: cigarettára, kávéra, mozira... Kultúrára átlagban havi ötvenet sem költenek, ezt ki is hagyhatjuk a számításból, később úgyis bővebben szó lesz róla. Kávéra, cigarettára sem megy el havi 3–400 lejnél több, tehát még mindig tekintélyes summa marad, amit ha rendszeresen félretennének, egészen másként néznének a jövő – a házaset – elébe.

A takarékoskodás a többség részére mintha ismeretlen fogalom volna: a fiúk közül 14-en, a lányok közül 7-en nem tettek még félre semmi pénzt (ne feledjük, a lányok átlagban 2,7 éve dolgoznak!), a gyermekes

családosok többnyire részletet fizetnek (4-en), szülőktől felvett kölcsönt törlesztenek (2-ten), két család „még nem gondolt” a takarékoskodásra, mindössze egyetlen család tesz félre havi rendszerességgel pénzt lakásra. A még hiányzó egy család valószínű, hogy szintén nem takarékoskodik: a férj ugyanis azt vallotta, hogy tesznek félre pénzt, a feleség szerint nem szoktak félretenni... Ha a részletet is „spórolásnak” veszem, akkor 8 házaspár, 2 lány és 13 fiú (23 lakó, 46 százalék) tartalékol a jövőre, de éppen a fiúk nagy száma eléggé meglepő, s a beszélgetések közlője sem igazolták a beírtakat. Takarékbetétkönyve a már említett családon kívül két lánynak van (5000 és 10 200 lej) és 9 fiúnak (3000-tól 13 000-ig terjedő összeggel).

Szép keresetüket a fiatalok kevés kivétellel azon nyomban felélik. Meg kell mondanom, számítottam erre. (A vállalati kintinban esténként söröző működik, ahol fizetésnapok után fél héten át alig lehet helyet kapni, utána pangás a következő borítékosztásig.) Kítől és mikor tanulhatták volna meg a pénz beosztását, a takarékoskodást, hiszen olyan korban kerültek el otthonról, amikor a családi „pénzügyi tanács” még nem fogadta be őket?! Olyan jó, ha az embernek van pénze és költekezhet kedvére! És a megkeresett pénzt joguk van belátásuk szerint elkölteni, ezért sikertelen a vállalat KISZ-vezetőinek azon kísérlete, hogy minden szálláson lakó havi 100 lej kötelezően tegyen be a takarékbába. E célból kötelezvényeket íratnak alá a fiatalokkal – hiába. (Újabb változat szerint a kötelezvények alapján már a pénztárban levonják majd azt a százalékot, és beírják a CEC-könyvbe.)

Ki mondhatná meg e fiataloknak, hogy érdekük szerint sokkal jobb lenne, ha nem palkanak el szép pénzüket néhány nap alatt? Szüleik mellett a legtöbben nem engedheték volna meg maguknak a költekezésnek eme módját. (Úgy tűnik, a város mindenekelőtt költekezni tanította meg a faluról beözönlő fiatalokat!) Válaszaikból kiderül, hogy anyagiakról – jórészt a véletlen játékként szerzett – szobatársakkal tárgyalnak, olykor még a városban élő rokonoknak sem mondják el anyagi jellegű terveiket, gondjaikat.

Ott lennének az idősebb munkatársak. Az egyik mester, akiről a többi idősebb munkatársnál jobb véleménnyel vannak a fiatalok, így vall: „Az igazság az, hogy nincs mikor személyesebb kérdésekről beszélgetni a fiúkkal. Talán évesszünetben lehetne, de akkor is sietünk. Nekünk mestereknek nagyok a szektoraink, sok a gép és sok az ember. Van olyan, akinek tudom a családi dolgait is úgy-ahogy. Azét, aki elmondja. Az ilyeneket néha megkérdem, na mi van otthon?...”

Következtetésképpen elmondható, hogy:

1. A fiatalok nagyon jól keresnek, a szállás és az étel nem kerül sokba, tehát anyagi gondjaik nem lehetnek, sőt.

2. A pénz beosztása, a költségek tervszerűsítése – ebben a hónapban ezt veszem, a következőben kerül az sorra stb.... – csaknem ismeretlen számukra. Mindössze egy lány és egy fiú osztja be keresetét, a lány Temesvár mellől való, és hetente hazajár, a fiú szülei Arad megyében laknak, és ő is gyakran megy haza.

Eddig átlagokról esett szó, de nem szabad elfeledni, hogy jelentős azoknak a hányada, akik egy-egy „jó” hónapban olykor 2500, sőt 3000

lejes fölösleggel is rendelkeznek – 4 ezerből 3 megmarad –, ami egyáltalán nem látszik meg, semmivel sem mutathatnak föl többet társaiknál.

3. Egyetlen vérszegény kísérletével a KISZ próbálta takarékoskodásra fogni a fiatalokat, de már a kezdet kezdetén tévedett: kötelezni próbált olyanokat, akik éppen most ismerkednek a bődtő szabadság dimenzióival. Az ötlet tehát jó, megvalósítási módja közelről sem az.

4. Sok pénz sok sörre elég, és a fiatalok nem vetik meg az italt. (Még lányok is szívesen söröznek a kantinkocsmában!) Az ital miatt napirenden vannak a verekedések, a késelés sem ritka jelenség. A lányok a délutáni műszakból hazafelé, este tizenegykor csak csoportosan merik megtenni a szállásokig a párszáz méteres utat.

Szabad idő – túlóra

„Ha valakinek időfeleslege van anélkül, hogy fel lenne készülve annak felhasználására, az nagyobb veszélyt jelent, mint ha pénzfelesleggel rendelkeznek hasonló körülmények között” – írja az amerikai G. Cuttena a *The Threat of Leisure (A szabad idő fenyegetése)* című könyvében. (Idézi: Szántó Miklós: *Munkaidő-csökkenés és életmód*. Bp. 1974. 60.)

A szociológusok általában vitatják Cuttena érvelésének helyességét, de elismerik, hogy egy speciális területen észrevételére még rá is licitál az élet: a munkásszállásokon élő fiatalok esetében.

Ne feledjük, a mi munkásszállásainknak bőven van pénzük, s ha továbbvisszük a gondolatot, kiszalad a szánkon: sajnós. Mert, láthattuk, a pénz elköltésére egyáltalán nincsenek felkészítve-felkészülve a minket érdeklő fiatalok.

Talán más a helyzet a szabad idővel.

A fogalom pár esztendeje közszájon forog nálunk – munkások között is –, pontosabban azóta, hogy 1979-től az azt kiérdemlő munkaközösségek havi egy szabad szombatot kapnak.

Az egyik megválaszolandó kérdés így hangzott: Ön szerint mi a szabad idő? Íme néhány válasz: „Szabad idő az, amikor semmi programod nincs.” (Estiben végzi az almérnököt.) „Amikor pihenek.” (Líceumot végzett.) „Mindaz, ami a munkaidőn túl van.” (8 osztályt járt.) „Vajon mi lehet?” (8 osztály) „Az, ami nekem nincs, este tíztől reggel hatig.” (10 osztály) „Az az idő, amit valóban úgy használhatsz fel, ahogyan akarod.” (Líceum) „A nap kétharmada. (Líceum) „Nem értem a kérdést!” (8 osztály) „Amikor azt csinálsz, amit szeretsz.” (Líceum) „Amikor moziba vagy előadásra mész.” (10 osztály) „Számomra nem létezik.” (Estiben almérnökis)

A szabad időt természetesen el lehet okosan, ügyesen tölteni anélkül is, hogy tudnák a pontos meghatározást, de jellemzőnek érzem sajtonk hatékonyságára, hogy egy, az utóbbi időben sokat szerepeltetett kérdésben sem tudott egy valamennyire elfogadható képzetet közvetíteni. Ha ezt sem érték el a szabad idővel foglalkozó írások, vajon mennyivel járultak hozzá a szabad idő helyes eltöltéséhez?

„A szabad idő mint időkeret a munkán kívüli időnek az a része, amely az anyagi – tehát gazdasági, társadalmi, fiziológiai – kényszer alapján feltétlenül szükséges elfoglaltságok idején felül, e kényszeren kí-

vül eső tevékenységekre fennmarad” (Szántó Miklós: *Életmód, művelődés, szabadidő*. Bp. 1965, 13.).

A szabad idő kérdése nem választható el az életmód kategóriájától: bizonyos társadalmi osztályok, rétegek, csoportok és egyének tevékenységeinek rendszerétől és a cselekvések hogyanjától. Az életmód mindenekelőtt a családon belüli szerepek áthagyományozásával továbbítódik meg a kisebb közösségek szokásrendszerének az eltanulásával alakul ki a fiatalokban.

A továbbiakban válaszolni kell néhány kérdésre:

1. Kitől és milyen körülmények között tanul(hat)ja el a munkásszálós fiatal az új társadalmi szerepének megfelelő szokásrendszert?

2. Mire fordítódik az az idő, amit eddig a fiatalok a család kötelékében töltöttek el, milyen új szokások veszik át a régiéik helyét?

3. Mennyi szabad idejük van a szálláson lakóknak?

Elsőnek vegyük a legutolsó kérdést.

A két végletet – a saját vélemény szerinti nulla és a napi 16 órás szabad idővel – már idéztem. Jellemző megítélések, nem is kaphatunk más válaszokat olyanoktól, akik nincsenek tisztában a fogalommal, nem tudják, mit jelöl voltaképpen. A fiatalok által beírt adatokra tehát nem lehet alapozni. A kérdőíveken kívül elkészített időmérlegek számadatai sem mérvadóak e tekintetben, mert csak félórás, órás pontossággal kértem, hogy vázolják fel egyheti tevékenységüket.

A szakirodalom szerint egy ipari dolgozó átlagos munkanapjából 525 perc az alvási idő, 480 perc – túlórák nélkül – a termelőmunka, 55 perc az étkezés, 57 + 36 perc a tisztálkodás, öltözködés és egyéb öngondozás – eddig összesen 1153 perc (19 óra és 13 perc). A fennmaradó 4 óra 47 percből még a munkahelyi közlekedés elvesz 75 percet általában, de esetünkben jóval kevesebbet, mert a szállások pár száz méterre vannak a vállalattól, tehát az öltözőben töltendő percekkel együtt kb. 30-at.

Azok, akik nem főznek otthon – nem kell naponta, kétnaponta bevásárolniuk sem –, nem tanulnak tovább és nem vállaltak semmilyen közéleti megbízatást, naponta mintegy 255 percnyi – négy és egynegyed órányi – szabad idővel rendelkezhetnek. (Talán valamivel többel is, mert a szálláson látottak alapján feltételezhető, az étkezés és az öngondozás ideje sokak esetében nem adja ki a beszámított napi 150 percet.)

Esti líceumba jár 7 fiú, 2 lány és 2 házaspár – összesen 11 fiatal. A 3 almérnök-hallgatóval együtt a továbbtanulók aránya 28 százalék, ami jelentősnek mondható. Esetünkben a napi 255 perces szabad idő éppen elég – ha elég – az órákra járásra és tanulásra, e 14 fiatalnak a szombat délután (szabad szombat) és vasárnap kivételével nincs szabad ideje.

Mint szó volt róla, elég sokan, 31-en túlóráznak az 50 megkérdezettből. Arra számítanánk, hogy a továbbtanulók nem túlóráznak, és van olyan érettségire készülő estis is, aki hó- és évvizsga előtt két hétig egyáltalán nem járt órákra. (A mester igazol(hat)ja a hiányzást, de mi lesz az így kieső tananyaggal, honnan az idő a bepótlására?!)

Két fiatalember az év végi – és ötéves terv végi – hajrában egyetlen héten, a vasárnapot is beszámítva, 95–95 órát dolgozott a 48 helyett. Az ilyesmi persze rendkívüli, de ha van munkájuk, ütemesen dolgozhatnak, heti 20 órát rendszeresen túlóráznak. (Vajon honnan csípi le az

időt?) A kérdőívbe különben – jellemző a már említett „diszkrécióra” – 12 és 14 órát írtak be.

A fiúk átlagban 11 óra 50 percet, a lányok 12 órát és a házasok – akik vállalják – valamivel többet, heti 15 órát túlóráznak, a beírt adatok szerint, a hétköznapiak 27 szabad órájából.

„Ott, ahol a túlóra már régen gyakorlattá vált, a munkás a többlet-keresetet beszámítja állandó jövedelmébe... Amennyiben ez a beállítottság az adott területen összetalálkozik a túlórák általánossá vált gyakorlatával, akkor a munkás elvárja, sőt követeli is azt” – állapítja meg P. E. Mott (idézi Szántó Miklós: *Munkaidő...* 49.).

Mott észrevétele mintánk esetében is érvényesnek mondható, olyan fiú is vállalja a túlórákat, aki tudja, csaknem teljesíthetetlen feladatra vállalkozik. El is rontotta a munkadarabot, megfizették vele.) A nem túlórázók közül csak 3 fiatal mondott le önként a plusz jövedelem lehetőségéről – közülük két házas, egy család, pár hónappal van az esküvő után –, ami arra utal, hogy a szakirodalomnak az a megállapítása, miszerint a fiatal munkások nem szívesen túlóráznak, kevésbé érvényes a munkásszállók lakóira.

Társas kapcsolatok – szórakozás

A szabad idő legnagyobb részét adó hétvége a családé szokott lenni. Mintánk családtalanjainak esetében ez többnyire akkor sem valósítható meg, amikor a szabad szombattal együtt két nap áll a rendelkezésükre. Mindössze 7 fiúnak és 3 lánynak „éri meg”, hogy ilyenkor vonatra vagy buszra üljön (27,7 százalék), a többiek 300 (oltyánok, szatmáriak), 400 (beszterceiek, máramarosiak), 600 (moldvaiak, bukovinaiak) kilométernyi távolságra kerültek családjuktól. A hét fiúból négy szokott hétvégen hazajárni, a lányok mind hazamennek, mihelyt egy kis idejük van.

A Bánság krónikus demográfiai hiányának következtében elég sokuknak van Temesvárt dolgozó testvére, közelebbi-távolabbi rokona. Valamennyien ezek közül azt vallották, hogy a rokonokkal rendszeresen találkoznak, ami nagy segítségükre szolgál. Ugyanis az első hetek-hónapok majd mindenkinek igen nehezen teltek, volt, aki többször is meg akart futamodni Temesvárról.

Egy lány így vallott: „Nyolc osztályt jártam, rá egy évre jöttem ide. Szakiskolát végeztem. Eleinte nagyon egyedül éreztem magam. Honvágyam volt, haza szerettem volna menni. Addig még nem voltam elutazva ilyen messzire és ilyen hosszú időre. Aztán megismerkedtem egy nénivel... Azóta nem kívánczok haza.”

Az otthoni ismerős, a rokon menedék és támasz a kezdeti időkben. Viszont az a 18 éves ifjú, aki szerelméért – a lányt egyik belvárosi parkon vezette át estefelé – elkönyvelt néhány csárdás pofont, nem a bátyjához ment tanácsot kérni az őt idegesítő kérdésben – A lány vajon hibás-e az esetért, ismeri-e a támadót, miként az állította? Hogyan lehetne ezt tisztázni? –, hanem szobatársaival osztotta meg gondját, akik tanács helyett kitartóan és fufangosan bosszantják, keserítik. Bátyjához úgymond azért nem ment a legény, mert annak „családja van, ilyesmivel nem illik zavarnom”.

A fiatalok munkatársaikhoz is fordulhatnak különböző kérdéseikkel, de ritkán teszik. Alighanem azért, mert az üzemiek, mármint azok, akik ellátogatnak a szállásra, *ellenőrizni* jönnek, hogy lássák a rendet és

a fegyelmet. Ilyenkor nem lehet a mester elé állni személyes dolgokkal. Idéztem már egy mestert, aki szerint munkaidőben nincs alkalom a fiatalokkal bensőségebb kapcsolat kialakítására. Amikor egy csapatvezetőt – nem mestert – megkérdeztem, hogy az általa nagyon rendesnek ítélt két fiataalt meghívta-e magához, elcsodálkozott:

– Miért tettem volna?! Nekem családom van, majdnem akkora fiaim, mint ők!

Lenne még egy lehetőség az ismerkedésre, barátkozásra: valamilyen esemény, személyes évforduló megünneplése. Sem a szálláslakók, sem a többiek nem emlékeztek ilyen közös murizásra, kiruccanásra. Érdekes módon a fiatalok – főleg a lányok – nem rajongtak az ötletért, panaszkodnak az idősebbekre.

Következésképpen mindenféle – sors-, kar-, kor- stb. – társnak marad a szálláson megismert kolléga vagy a városban felszedett barát.

Vannak-e barátai és hol ismerkedtek meg? – ez volt a kérdőív egyik kérdése. A lányok jórészt a gyárban ismerkednek – biztos a terep! –, említették még a szállásról, az iskolából és az otthonról származó ismeretségeket. A házasságnál is a szálláson meg a gyárban szerzett ismeretségek vannak túlsúlyban. (A fentiek alapján feltételezhető, hogy magukforma, de nem szálláson lakó fiatalokkal.) A fiúk közül néhányan szükségesnek találták a pontosítást: kollégáik, ismerőseik vannak, nem barátaik. Mások viszont nagyon sok barátot tartanak számon. A fiúknak csaknem a fele a városban is ismerkedik.

Jó lenne tudni, mennyire mélyek ezek az úgynevezett barátságok. Meglepő, hogy éppen a sok baráttal büszkélkedőknél nem szerepel a szabad idő és a hétvégek eltöltésének módozatait firtató kérdésre felsorolt időtöltés-formák között a terepere, a (szombat esti) találkozás a barátokkal. Sokan a szállások sajátos világában – majdnem azt írtam: otthontalanságában – érzik jól magukat. Erre vall két fiatalember példája: bár kikerültek a szállásról – egyik rokonhoz ment lakni, a másik garzont kapott –, délutánjaikat, estéiket a legszívesebben még mindig volt szobatársaik körében és a füstös-bűzös kantinkocsmában töltik.

Mivel telnek el a hétvégék? Mivel a többi szabad idő? Most a szórakozás különböző formáit idéző válaszok következnek, a művelődés kérdésköre későbbre marad.

A fiúk közül a legtöbben a kirándulást említették a hétvégék fő programjaként. (Azt nem merem írni, hogy hétvégeken a legtöbben kirándulnak, mert havi egy kirándulásnál többet nem szerveznek vállalati szinten – egy alapszervezeti titkár ennyit, tizenkettőt sem tudott összeszámolni –, de a fiatalok valahonnan megszokhatták, hogy az ilyen jellegű felsorolásokban a kirándulás szerepel az élen – ha van ennek alapja, ha nincs.) Következik, az említés gyakoriságát tekintve, a séta, a diszkó, a rokonlátogatás, a hazautazás, a muri és a vendéglő – ez utóbbi már csak kétszer szerepel. Bejön még a tanulás – lásd: estis egyetemisták –, a meccsre járás, a sakkozás, a römizés. Egy legénynek az elektronika, egy másiknak a motorozás, harmadiknak a halászat a kedvenc időtöltése.

Érdekes módon e Romeo-korú férfiak közül egyetlenegy jelezte: udvarol is néha. (Kizárt dolog, hogy e kellemes időtöltést egyedül üzze 27 társa közül!) Egy fiú mosni is szokott (!), egy, ha ideje van, a legszívesebben alszik, és feltűnő módon senki „nem kártyázik”. Persze a beírtak

szerint. Megemlítendő az a két ifjú is, akik szabad szombatokon és vasárnap, ha van munka, túlóráznak.

A lányoknál a gyakorisági lista élén a muri áll (!), a hazautazás és a rokonlátogatás előtt. Említették még a kézimunkát, a rőmit, a kártyát (őszintébbek a fiúknál!), az alvást. Ha hívják, egy lány is bemegy hétfőgeken túlórázni.

A házasok szabad idejének jó részét a főzés-beszerzés köti le – ami ilyenként már nem szabad idő, hanem abból csípi le –, ők nemcsak rokonokhoz járnak, de ismerősökhöz is – nem dobálóznak a barát minősítéssel –, sétálnak. Ha a szülők közel laknak, gyakran hazajárnak. A gyerekeseknek ott a kicsi. Egy férj megemlítette a kirándulást – a feleség nem! –, hárman pedig egyszerűen csak ülnek otthon, kézimunkáznak.

Hiányzik a felsorolásokból – a lányoknál és a családosoknál teljesen, a fiúk közül túlon túl kevesen, ketten említették – a sport. De nem a fiatalok kényelmesedtek el túlzottan, hanem a pár éve közmunkával elkészült sportpályára, fél évvel átadása után, ráépítettek két tömböt. (A sportpálya helyét szintén a tervezőintézet jelölte ki.)

Még egy hiány feltűnő: senki nem említett semmi olyasmit – csaknem akciót írtam –, amit a KISZ vagy a szakszervezet szervez(het)ett volna a szálláslakók részére.

A muri és a vendéglő életbeni gyakoriságánál jóval kevesebbszer szerepel a felsorolásokban. Konkrét adatok híján utalásokból – nyomtalanul elköltött szép summák, a delikvenciának a szállások övezetében az átlagost meghaladó mértéke, meg aztán: inni abban a szobában is lehet, amely minden másra szűk – következtetek arra, hogy ebben a környezetben a fiatalok jóval többet isznak nemcsak azon társaiknál, akik családjuk körében élnek, hanem a lakosság átlagánál is.

Jelzésszerű, hogy kimaradt a felsorolásokból a személyes évfordulók közös megünneplése – de meglehet, hogy esetenként bekerül a muri kategóriájába.

A murikat a szobákban rendezik – nyilván; kellemes lehet hét négyzetméteres szobában, ágyak, asztal, szekrények mellett hét embernek táncolni – ami olykor konfliktusokhoz vezet. Szintén konfliktusok forrása lehet az udvarlás is. A szállások működési szabályzata szerint a lányoknak a fiúkhöz és a fiúknak a lányokhoz nincs szabad feljárásuk, a látogatás csak bizonyos időközökben lehetséges, és akkor, ha a kapus leigazolta a jövevényt. A valóságban nagy a sétafikálás, amíg a gyáriak valakit el nem kapnak... Egy gondnok mesélte: „Látogatják egymást, hogyne látogatnák. Ilyenek a fiatalok... De megmondtam, hogy éjjelre egy lány se maradjon a szálláson, mert jön a milícia. És milyen a milicista, ön is tudja, szeret érdeklődni, benéz a szobákba, aztán elkapja azt, aki lánnyal van. Akkor megvan a baj... Hát ezért óvom őket, gondjukat viselem.”

E „gondviselésen” kívül a fiatalokat más, kézzelfoghatóbb segítségben nem is részesítik azok, akik többé-kevésbé felelősek a szálláslakók sorsának alakulásáért. Egyetlen szálláson sincs semmilyen jellegű program – a vállalati KISZ-titkár nem erőlteti, mert nincs klubhelyiség –, de nem is annyira a klub és az előadások hiányoznak, mint egy olyan zug – bármelyik szobából kialakítható lenne –, amely hangulatával vonzaná a fiatalokat, ahova éppúgy be lehetne vetődni fél vagy több órára, mint az ajtáját örökké tárva tartó kocsmába...

Mozi, mozi, mozi

A fiatalok művelődésének vizsgálatakor – kiindulópontként – két nagyon fontos tényezőt kell figyelembe venni.

1. A minta alanyainak iskolázottsága magasabb a munkások átlagos iskolázottságánál. Nyolc osztályt végzett alig van közöttük, érettségizett a mintának majdnem a fele.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

	8 osztály	10 osztály	Szakiskola	Líceum	Összesen
Fiúk	5	5	6	11	27
Lányok	1	3	4	1	9
Házások	–	2	4	8	14
Összesen	6	10	14	20	50

A szakiskolát végzettek közül a legtöbben esti líceumba járnak, három érettségizett almérnök-hallgató van, szintén esti tagozaton. Van olyan fiatalember, aki 8 + 3 + 8 évet – általános, szakiskola, esti líceum és népművészeti iskola –, egy másik 12 + 3 + 3 évet – líceum, technikum, meszteriskola – tanult.

2. Az Electrotimış magas technicitású vállalat, gépeinek egy része nemcsak megyei, de országos szinten is ritkaságszámba megy. A komplex megmunkáló célgépeken, a nem konvencionális – elektroerőziós – forgácsológépekkel csak érettségizett dolgozhat, a rutin itt nem elégséges, sőt veszélyes, ebben a munkában van fantázia. Tehát erről az oldalról megfelelő a szakmai kihívás, közvetve kedvez a művelődésnek.

A művelődési formák között messze vezet a mozi. Több fiatalember heti háromszor és négyszer is elmegy a moziba. Mindössze ketten nem járnak rendszeresen filmszínházba. Átlagosan havi 5–6 filmet – pontosan: 5,4-et – néznek meg a fiúk. A lányok jóval kevesebbet, havonta átlagosan 3-at, míg a házások valamivel a lányoknál is ritkábban járnak moziba, átlagosan 2,7-szer egy hónapban.

A mozilátogatás általános jelenségnek tekinthető – feltehetően a munkásszállások lakói járnak az összes keresők közül a legtöbbet moziba. Más keresőknél a tévénézés van az élen, a vizsgálatok ennek nagy fölényét mutatják ki a művelődés többi formáival szemben. A tévénézés a szállások körében nem általános. Minden családnak van tévéje, de a fiúk közül csak 10-en, a lányok közül 2-ten laknak tévével is berendezett szobában. (A szállásokon valamikor, egy-egy lezárt lépcsőfeljáróban működött-működgetett tévé, az utóbbi időben valamennyi elromlott és eltűnt. (Egyesek szerint a gondos gondnokok vigyáznak a készülékekre, nehogy még több kár essék bennük.)

Rádiója sincs mindenkinek. A házaspárok közül 4-nek van a 7-ből, 4 lánynak a 9-ből és 18 fiúnak a 27-ből. Vagyis, miként a házások a tévére, úgy törekszenek a fiúk arra, hogy rádiójuk legyen.

Ki mit néz meg a tévében és hallgat meg a rádióban? Érdekes különbség mutatkozik meg az összehasonlítás nyomán: míg a tévénézők nagyobb része nem válogat, ahogy hazaér, benyomja a készülék gombját, s

csak műsorzáráskor kapcsolja ki, a rádiózók „válogatósak”: főleg a zenét keresik.

A tömegkommunikáció harmadik csatornája, a sajtó szintén nem jut el mindenkihez. 10 fiú és 5 lány vallotta, hogy nem járát újságot. A nem olvasók számát azonban ennél jóval nagyobbak sejtem, mert a házások közül nem kevesebb, mint négyenél történt meg, hogy nem tudta a jobb, mit tesz a bal... A férj például beírt a kérdés mellé 5 újságot, felesége 1-et; a férj szerint járatták a helyi napilapot, a feleség nem tud erről. Ha a férj 12 és a feleség 10 újságot ír be, a tévedés érthető, elfogadható elírás, de 1 az 5-höz... Ha „szentírásnak” vesszük a beírtakat, akkor is 20 ember nem olvas – rendszeresen – újságot. Jórészt azok, akiknek rádiójuk és tévéjük sincs, tehát viszonylag sokan nem értesülnek biztos, közvetlen forrásból az országot meg a világ eseményeiről.

Az sem használ különösebben az újságolvasói kedvnek, hogy 19 munkásszállásból és mintegy 50 tömbházból álló negyedben nincsen újságoskioszk.

A könyv becsülete még az újságénál is kisebb: a beírtak szerint 14 fiú, 1 lány és 9 házias vásárolt könyvet – ha hihetünk a számoknak. Az adatok valamelyes ellenőrzésére módot ad az a felsorolás, amelyről a szó-rakozás, társas kapcsolatoknál már szó volt. E felsorolásokban – ahol érdekes módon a rádiózás egyetlen alkalommal szerepelt, feltehetőleg annak bizonyosságaképpen, hogy háttértevékenység, a zenét *többek között* hallgatják – a mozi és a tévé nagyon gyakran szerepel, az olvasás azonban nem. Összesen 5 fiú és 3 lány említette, házias egy sem. A két adat közti eltérés háromszoros, ekkora „hiba” nem lehet véletlen. Sajnos, a két adat közül a második tűnik elfogadhatóbbnak, ha figyelembe vesszük az újságolvasás gyakoriságát.

Szabad idejében előadásra jár 3 fiú és 2 házias, amin folklórműsorokat értenek. Szerepel még a listán a könnyűzene 2-szer és a színház 1-szer. A színházra külön is rákérdeztem: Jár-e és milyen gyakran színházba? Érdekes módon itt az előbbi adatnak éppen az ötszöröse jött ki. (Ha hihetünk a kitöltés őszinteségében.)

A nagyváros nyújtotta többi művelődési lehetőségre – komolyzene, múzeumok, tárlatok, szabadegyetemi előadások – nem figyeltek (még?) fel e fiatalok – persze jobb, ha a kultúra munkásai nem várják meg, amíg ezekre maguktól felfigyelnek –, miszerint feltételezhető, hogy vagy senki nem vállalkozott a kultúra értékeinek közvetítésére, vagy aki megpróbálta, rosszul végezte. (Lásd a gyárakban, a szakszervezeti és KISZ-irodáknak jegy-tömbökkel meg bérletekkel járó színházi szervezőket.)

A HELYZET ÖSSZESÍTÉSE:

	Rádiózik	Tévézik	Újságot olvas	Könyvet olvas	Moziba jár	Színházba jár
Fiú	18	10	17	5	25	5
Lány	4	2	4	3	7	–
Házias	8	14	9	–	8	–
Összesen	30(60%)	26(52%)	30(60%)	8(16%)	40(80%)	5(10%)

A táblázat – ismétlem – a beírt adatok alapján készült, kivéve a könyvolvasást, ahol a két figyelembe vehető adatból a másodikat vettem alapul.

Valószínű, hogy az összkép még így is szebb a valóságnál. Ezt a feltételezést erősíti az a tény is, hogy egyesek nyilvánvaló lehetetlenséget válaszoltak arra a kérdésre: Mekkora összegre rúgnak havi kulturális kiadásai?

Egy 2417 lejes alapfizetésű ifjú úgy véli, hogy havonta 2500 lejt költ a kultúrára, két férj pedig 1800, illetve 1500 lejig „vetette el a sulykot”. Többen írtak be 300 lejecket, sokan nem válaszoltak a kérdésre – ami vagy bizonytalanságot, vagy valamiféle szégyenérzetet jelez. A könyvekre, újságokra, mozira, színházra és előadásokra költött pénzeket a beírt adatok szerint összeadtam, ennek alapján feltételezem, hogy a többség minimálisat, észrevehetetlenül keveset: 20 és 50 lej között költ a művelődésre. Ritka esetben érte el az összeg a 100 lejt.

Következtetések

A szállás, talán merésznek tűnő hasonlaltal, zsilipkamrának is tekinthető: azon tér, amelyen át a falu (úrhajó) biztonságosnak tudott világból az ismeretlen városba (úrhajón túli bizonytalanságba) vezet az út. A zsilipkamra elsődleges feladata, hogy a helyzetváltozással járó (nyomáskülönbségekre felkészítse az egyént.

Milyen (nyomás)különbségről van szó?

Erdei Ferenc, a nagy magyar társadalomkutató állapította meg: „A falusi társadalom ökonómiájában nem nagyszámú és könnyen áttekinthető szerepek alakulnak ki, s minden falusi egy-egy ilyen kötelező szerepnek a viselője. Tehát az egyén személyisége sem a szerep kialakításában, sem ennek a betöltésében nem érvényesül szabadon, hanem mint típus kénytelen az áttekinthető kis közösség ellenőrzéséhez igazodni” (*Magyar falu*, Bp. 1974. 49.). Továbbá pedig: „A falu világa zárt, amelyen belül mindenkinek megvan a részletes tájékozottsága, s ami kívül esik rajta, az csak bizonyos kritikával és körülményességgel kaphat szerepet a falusiak gondolkozásában vagy magatartásában. Zárt világ a falué, s ez a falusi szemléletnek jellegzetes határoltságát formálta ki” (I.m. 51.).

És milyen világ a városé? A szerepek száma felmérhetetlenül nagy, és a falusira e nagy kuszaságban mintha semmilyen szerepet nem osztanának. A falu szája helyett a városban ható tiltás-háló intézményesített (és személytelenített), a rendfenntartó-ellenőrző szervek emberei nem állanak szünet nélkül minden városlakó mögött, miként a szomszéd-ismerős szeme vigyázta a falustársat. Városon tehát a falusinál sokkal nagyobb *belső fegyelemre* van szükség. A városlakó védtelenebb, mint a falusi, éppenséggel a tömegben válik magányossá, emiatt fokozott lelki terhelést kell elviselnie.

E helyzet tudatosítása alapvetően fontos, s a feladat mindenekelőtt a szállásokra hárul. A munkahelyi környezet ehhez nem szolgál keretül, mert ott jobbára a szakmába való beilleszkedés bonyodalmait, nehézségeit vigyázzák, illetve igyekeznek megoldani. Nem lehet véletlen, hogy sajtónkban a *beilleszkedés* kifejezéssel rendszerint a szakmával és munkahellyel járó feszültségek oldódását jelölik, pedig a valódi nyelvi-gondolati tartalom szerint („beilleszkedik – új környezetbe, új viszonyok közé kerülve kellően alkalmazkodik” – lásd Magyar Értelmező Kéziszótár) ez egyáltalán nem indokolt.

A szállásnak kifelé orientálnak kell lennie, hogy a jobbára szűk körben tébláboló kezdők itt, de ne egymástól lessenek el – a városi közeg által nem elfogadott – magatartásformákat.

Milyen tapasztalatot adhatnak át egymásnak a szálláson lakó fiatalok? Többszörösen kezdőkről van szó, hiszen: falun születtek, otthon legjobb esetben tíz osztályt járhattak csupán, többségük már a líceum első – vagy mindkét – fokozatát is máshol járta, majd szakmára mentek, ismét máshova. Az oktatási formák kiszélesítésével lassan eltűnőben vannak azok az iskolák, amelyek szigorú belső rendszabályaikkal bizonyos etikai tartást, akarati elemeket alakítottak ki a tanulóiban. Legalábbis ez következik a minta tagjainak viselkedéséből. Sorsuk tudatos irányítására, jövőjük következetes építésére ezek a fiatalok a jelek szerint – egyelőre – képtelenek. A vállalati közösségnek tehát kötelessége – de érdeke is –, hogy e fiatalokkal olyan „apróságokig” menően foglalkozzék, mint: milyen kirándulóhelyek vannak a környéken; miként szokás megismerkedni a villamosban látott szép lánnyal stb. Az emberség parancsa mellett azért említem az érdeket is, mert például az Electrotimişből távozott majdnem hétezer ember – jórészt fiatalok – zöme minden bizonnyal megállítható lett volna. A vizsgálatból egyértelműen következik: sokuk esetében nem munkahelyi feszültségek okozzák a távozást, hanem „ott-hontalanságuk”.

A pénzzel bánni nem tudás, az egyoldalú, beszűkült szórakozás (jórészt kocsmázás), a szellemi igénytelenség (magas iskolázottsági fokuk ellenére; találtam olyan 8 + 3 + 8 osztályt járt fiatalot, aki nem tud szavakat elválasztani, gyakran betűt téveszt vagy hagy el, nem ismeri egyszerű kifejezések irodalmi alakját; ha 4 osztályos lenne, rámondanánk, hogy fél-analfabéta, aki a legjobb úton van afelé, hogy elfeledjen írni), a szabad idő teher-léte azoknál, akik nem tanulnak-sportolnak-táncolnak, s ami miatt minden alkalmat megragad a többség a túlórázásra – mind azt mutatják: e fiatalok a városban eltöltött két-három év során nemhogy közeledtek volna, inkább távolodtak attól, amit belső fegyelemnek nevez(het)ünk.

A rengeteg mozilátogatás is azt jelzi, hogy a fiatalok nem tudnak mit kezdeni magukkal, és pótcselekvésként, esemény-pótlékként választják a filmszínházat. A mozi ajtaja mindig tárva-nyitva, oda bármikor menni lehet, s olcsóbb is a vendéglőnél...

Felelős-e valaki e helyzetért, s ha igen, akkor ki?

Valaki mindenképpen felelős, de – és itt a kibúvó! – senki nincs, akinek e fiatalok gyámolítása lenne *elsődleges* feladata. Bába van elég – KISZ, szakszervezet, külön valaki a felső adminisztratív vezetésből, mesterek, csapatvezetők –, csakhogy az előlegezett jóindulatot és hozzáértést senki nem kéri számon.

Egyetlen személy van munkásszállásonként, aki a fiatalokkal való törődésért kapja fizetését – a gondnok. De ő a fizikai kényelemre vigyáz (?!), az ágynemű tisztaságára, a tévékészülék működtetésén túl eső tanácsadás-gyámkodás nem tartozik feladatai közé.

A szállásszabályzat előírja, hogy a klubot szakszervezeti alapból rendezik be. Itt az sincs, amit berendezzenek. Ez az egyik oka annak, hogy a KISZ-vezetőség és a szakszervezet magukra hagyta a fiatalokat, nem „zavarognak” semmiféle műsorokkal, odadobták a gyeplőt a véletlennek.

A bevezetőben feltett kérdésekre a következő válaszok kínálkoznak:

1. A munkásszállókat a tervező csak félig tervezte meg: a szobabeosztás volt számára az egyedüli szempont, más semmi nem érdekelt. Felelőtlenség, már-már vétség ilyen – komoly összegre rúgó – szállások építtetése minden járulékos helyiség nélkül. Sajnos, a kivitelezés sem jobb a tervezésnél. Ezek a szállások távolról sem parancsolnak tiszteletet – pedig erre mindenképpen szükség lenne. (Lásd a régi iskolák épületeit, amelyek tekintélyességükkel hatnak a tanulókra. És a szállók esetében is nevelésről lenne szó...) A szállások funkcionalitásának a kérdése különösen fölmerül, ha arra gondolunk, hogy nem is olyan sok idő múlva szükségtelenné válnak, legalábbis eredeti rendeltetésükben; visszahúzó-dóban van ugyanis a faluról városra áramlás dagálya. Egy betonépület pedig legalább száz évig áll még... Átmeneti helyzet megoldását célozzák a szállások, de a szállás maga – társadalmi funkciójánál fogva – sem tervezésében, sem kivitelezésében, sem működési struktúráját tekintve nem lehet elszármaztatás.

2. A szállás mint struktúra csak spontán módon segíti a lakók beilleszkedését az új környezetbe. Összehangolt program, a különböző felelős tényezők együttes munkálkodása – csak a vágyak birodalmában létezik. Valamennyi tényező a munkást látja a fiatalban s nem az egyént.

3. A szállás, szervezési formaként, az iskolai bentlakások és a diák-szállók analóg „meghosszabbítása”, néhány alapvető különbséggel. A tanuló és az egyetemista ugyanis a társadalom szempontjából még félig kész ember, akibe eddig csak „befektettek”, s akinek majd csak akkor lehetnek a társadalommal szemben igényei, ha már dolgozik; fiziológiailag-pszichikailag bár érett már, társadalmilag még nem az... A munkásszállós fiataalt a szállás ugyanígy a társadalmilag éretlenek csapatába sorolja, annak ellenére, hogy minden más szempontból ugyancsak érett... A szállások szabályzatában foglaltak számos kitétele ellen minden érett ember joggal tiltakozna, ha magánéletét hasonló keretek között próbálnák „szabályozni”. A szállás ezenfelül még azzal is konfliktusokat okozhat, hogy minden belső struktúra híján, százszámra élnek benne egymás hegyén-hátán a fiatalok; pedig a falun élő ifjú, bár nem idegen tőle a lakóhelyi agglomeráció, a családban pontos szerephelyzetekhez van szokva.

A munkásszállás tehát szigorúan átmeneti állapot az egyén életében, de maga a társadalom épp ezért nem tekintheti másodlagosnak, türelmetlen kezlegyintéssel elintézhetőnek (úgyis családot alapít..., elmegy a magáéba a fiatal... stb.); az itt szerzett benyomások egy életre meghatározóak lehetnek, éppen a helyzet rendkívülisége folytán. Akkor kerül ide a fiatal, amikor életének egyik nagy fordulópontjához érkezett. A szálláslakók bakugrásai – a zsilipkamrán át a világűrbe kilépő úrhajósok kétségbeesett forgolódásaihoz hasonlóan – olyan működészavarokra utalnak, melyek lehetetlenné teszik az átmeneti állapotok biztonságos uralását.

Ezek szerint a minta tagjainál a faluról városba kerülés többnyire nem tekinthető emelkedő társadalmi mozgásnak – ha a státusz helyett az egyénnek a csoportban betöltött helyét vesszük alapul –, a kiüresedő közösségi formák helyét olyanok veszik át, melyek nem felelnek meg az új társadalmi helyzet és szerep követelményeinek.